

Јелица Тепавчевић

ЈУ Центар за социјални рад,
Источна Илиџа,
БиХ

✉ tepavcevic.j@gmail.com

КОНКУРЕНТНОСТ ПРИВРЕДЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ И ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

ECONOMIC COMPETITIVENESS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE COUNTRIES OF WESTERN BALKANS

Резиме: *Висока стопа незапослености и низак стандард становништва су велики проблеми у Босни и Херцеговини. Покушаћемо истражити повезаност ових проблема и по конкурентности ниско рангиране привреде. Конкурентност се може посматрати са микро и макронивоа. Микроекономска конкурентност представља релативну ефикасност предузећа да продаје своје производе и услуге на тржиштима на којима је присутна међународна конкуренција, док макроекономска конкурентност представља остваривање већих факторских доходака у условима када су домаћа предузећа изложена непосредним утицајима међународне економије. Анализирана је конкурентност привреде БиХ појединачно по стубовима (факторима) да би се указало гдје су највеће слабости, као и конкурентност земаља западног Балкана.*

Кључне ријечи: *конкурентност, привреда, продуктивност, индекс глобалне конкурентности, земље западног Балкана.*

ЈЕЛ класификација: *F12, E26.*

Summary: *High unemployment rates and low living standards are a major problem in Bosnia and Herzegovina. Additionally, Bosnia and Herzegovina is a low ranked nation in terms of international competitiveness. We intend to research the relationship between low living standards and a competitively low ranked economy.*

Competitiveness can be observed from a micro and macro viewpoint. Microeconomic competitiveness represents the relative efficacy of companies to sell their products and services on markets where international competitiveness is present, while macroeconomic competitiveness represents the realization of larger income shares of factors of productions in conditions when the domestic companies are exposed to direct influences of international economy. The competitiveness of the BiH economy will be analyzed by factors to indicate the main weaknesses, as well as the competitiveness of the countries of Western Balkans.

The essence of this research is to, after a brief theoretical elaboration, analyze the competitiveness of the BiH economy and to perform a comparative analysis with the competitiveness of the countries of Western Balkans with a goal to determine the leading deficiencies.

Key words: *competitiveness, economy, productivity, global competitiveness index, countries of Western Balkans .*

JEL Classification: *F12, E36*

1. УВОД

Кључно питање привреде Босне и Херцеговине (БиХ) у наредном периоду је привредни раст, раст конкурентности привреде и предузећа и раст извоза, а све у циљу раста друштвеног бруто производа (у даљем тексту БДП) по глави становника, што води благостању становништва, а то је циљ сваке државе која је друштвено одговорна.

Проблем у БиХ је низак стандард становништва и велика стопа незапослености која је у 2011. години износила 31,90% (СВВИН 2012). Предмет истраживања је појам конкурентности и конкурентност БиХ. Повезаност ниског стандарда и високе стопе незапослености ћемо

покушати објаснити преко ниског индекса глобалне конкурентности (*Global Competitiveness Index-GCI*) привреде БиХ по оцјени Свјетског економског форума.

Хипотеза је да ниска конкурентност привреде БиХ има за последицу низак ниво ДБП-а по глави становника, тј. низак животни стандард и високу стопу незапослености. Ниво конкурентности привреде једне земље се мјери индексом глобалне конкурентности привреде.

Друга хипотеза је: уколико бисмо успјели поправити ранг конкурентности привреде БиХ, то би довело до већег извоза, самим тим и до већег броја радних мјеста, а за последицу би имали раст БДП-а по глави становника и раст стандарда становништва.

У првом дијелу овог рада ћемо покушати објаснити појам конкурентности на микро и макронивоу, повезаност нивоа конкурентности предузећа и привреде једне земље са добробити њеног становништва.

У другом дијелу рада ћемо се бавити конкурентношћу привреде БиХ како је оцјењује Свјетски економски форум у 2012–2013. години, посматрајући око 100 показатеља за 144 земље (највећи број до сада ранжираних привреда).

У трећем дијелу ћемо урадити компаративну анализу конкурентности привреде БиХ са пет највише ранжираних привреда и привреда земаља западног Балкана.

2. ПОЈАМ И ИЗВОРИ КОНКУРЕНТНОСТИ

2.1. Појам конкурентности

Конкурентност је такмичење, супарништво или процес надметања ради постизања што бољих резултата. Она је резултат бројних фактора, а посебно оних на нивоу предузећа као и повољног пословног окружења које подстиче инвестиције и увођење нових производа и процеса.

Конкурентност се дефинише као способност да се постигне успјех на тржиштима који води ка високо продуктивној привреди и бољем животном стандарду за цјелокупно становништво.

Централно питање конкурентности на садашњим тржиштима је релативни положај предузећа у односу на индустрију. Битно је утврдити да ли је оно изнад или испод профитабилности своје индустрије. Повољнији положај омогућује предузећу изнадпросјечне индустријске профите у дугом року.

„Предузеће може надмашити своје индустријске супарнике само ако између њих успостави разлику која се може одржати. Та разлика се исказује једном од двије врста конкурентских предности: имати ниже трошкове или се диференцирати у односу на конкуренцију“ (Porter 1985, 3).

Поред ове двије врсте конкурентске предности које наглашава Портер, Тодоровић истиче и трећу, а то је брзина реаговања (Тодоровић 2005, 244).

Питањем конкурентности предузећа, а посебно зашто предузеће лоцирано у једној земљи стиче конкурентске предности у односу на друга домаћа и инострана предузећа, бавио се Портер и као резултат тог истраживања настао је чувени „Портеров дијамант конкурентске предности“ (Porter 1990, 72).

Портер је конкурентност објаснио моделом пет конкурентских сила који даје оквир за разматрање могућих стратешких простора за предузеће и његову профитабилност. Он полази од тезе да дугорочна профитабилност индустрије, као и предузећа унутар те индустрије зависе од утицаја пет конкурентских сила:

- „јачине супарништва међу предузећима унутар дате индустрије,
- постојања предузећа која су спремна ући у индустрију ако профит буде довољно велик,
- могућност преласка купаца на замјенске производе, ако они задовољавају њихову преференцију избора (опасност од супститута),
- преговарачке моћи купаца и
- преговарачке моћи добављача“ (Porter 2008, 80).

Портер у свом раду каже: „У суштини посао стратега је да разумије и сарађује са конкуренцијом. Мада често менаџери дефинишу конкуренцију превише штуро као да се

појављује само међу данашњом директном конкуренцијом. Ипак конкуренција за профит превазилази утврђене индустријске ривале укључујући остале четири силе: купце, добављаче, потенцијалне приступнике и замјенске производе“ (Porter 2008, 80).

Конкурентност можемо посматрати са два нивоа и то микрониво и макрониво. Микроконкурентност је конкурентност предузећа, као релативна предност над другим предузећима (ниже цијене, бољи квалитет роба и услуга, ради привлачења потрошача, продаје производа, освајања тржишта и остваривања што веће добити).

Макроконкурентност или национална конкурентност је конкурентност националне привреде која је условљена низом фактора. У свом раду „Конкурентска предност нација“ Портер доказује да национална средина има централну улогу у конкурентској предности предузећа и да су неке националне економије више стимулативне него друге. По његовом мишљењу, држава треба да ствара услове да се фактори производње улажу у дјелатности са највећим продуктивношћу рада. На глобалном тржишту конкуришу предузећа а не земље (Porter 1990, 7).

У факторе који са нивоа националне економије одређују положај предузећа на свјетском тржишту можемо убројати и величину земље. Ако је земља мања и ако је лошије снабђевена факторима производње, то је више зависна од свјетске трговине.

Занимљиво је посматрати и положај мале земље у односу на положај велике земље на свјетском тржишту. Велика земља може да користи ефекат обима и мање је зависна од коњуктуре на свјетском тржишту (Kovačević 2003, 27).

Основни циљ је подржати способност предузећа да оствари успјех на међународним тржиштима што ће условити раст БДП-а и већег животног стандарда становништва.

У наредном поглављу ћемо покушати објаснити изворе конкурентности.

2.2. Извори конкурентности

Да би се схватили извори конкурентности, неопходно је разумјети истинске изворе просперитета. Према Портеровом мишљењу, животни стандард једне нације детерминанта је продуктивности њене привреде, мјерене вриједношћу производа и услуга произведених по јединици људског капитала и природних ресурса. Продуктивност зависи истовремено и од вриједности националних производа и услуга као и од ефикасности са којом се они производе. Продуктивност зависи такође и од способности привреде да мобилише расположиве ресурсе (Porter 2004, 21).

Из претходног произлази да је истинска конкурентност предузећа и привреде мјера продуктивности. Уколико се жели повећати конкурентност привреде, нужно је повећање продуктивности а не извоза што се често сматрало довољним. „Само ако нација повећа извоз својих производа и услуга, које може производити продуктивније него просјечна индустрија, национална продуктивност ће расти“ (Porter 2004, 21).

Конвенционални поглед на факторе конкурентности у центар ставља контролу екстерних фактора производње као што су природни ресурси, рад и капитал, па у конкурентској утакмици побеђују они који имају такозвану компаративну предност, односно предност у трошковима. Међутим, у данашњој информатичкој привреди тежиште конкурентности се пребацује са екстерних ка интерним факторима (знање, информације, стратегије, пословни амбијент и др.). Централно питање развоја сваке националне привреде постаје стварање услова за брз и одржив раст продуктивности кориштењем нових софистицираних извора конкурентске предности. Стратегија конкурентности заснована на обиљу природних ресурса је реална али није дугорочно одржива јер се појављује конкуренција која ову ресурсну комбинацију лако имитира и велика је вјероватноћа појаве нових конкурентата који ће исти производ произвести по нижој цијени. Циљ националне стратегије конкурентности је раст продуктивности, економски раст и трансформација економског раста у раст стандарда становништва.

Сада ћемо анализирати конкурентност привреде БиХ са циљем да видимо гдје су највеће слабости и шта би требало поправити.

3. КОНКУРЕНТНОСТ ПРИВРЕДЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Један од већих проблема привреде БиХ осим високе стопе незапослености и ниског БДП-а по глави становника је и висок вањско-трговински дефицит настао као резултат слабе конкурентности на међународном тржишту и високе увозно-извозне зависности.

Узрок ниског нивоа извоза се огледа у недовољној усклађености производа и стандарда са важећим међународним стандардима те другим нормама и гаранцијама квалитета, недовољним финансијским средствима (нема фондова за подршку извозу) и отежаним извозним процедурама. Проблем код извоза није само низак ниво извоза већ и његова лоша структура. У извозу су заступљене сировине, полупроизводи, чије цијене на свјетском тржишту имају тенденцију пада и који чине све мањи удио у укупном свјетском извозу. Неопходно је утицати на промјену структуре извоза, и то првенствено улагањем у технологију, образовање, што ће имати за посљедицу иновативност, а тиме би се обезбиједили и услови за привлачење страних директних инвестиција (СДИ).

Укупан обим спољнотрговинске размјене БиХ у 2011. години износи 23.747,54 милиона КМ, што је у односу на 2010. годину већа вриједност за 14,66% када је обим спољнотрговинске размјене износио 20.711,71 милион КМ. Ако посматрамо обим размјене за период 2005–2011. године видимо да је највећи износ у 2011. години када је укупан обим размјене 23.747,54 милиона КМ и већи је од претходно највећег у овом периоду у 2008. годину за 743,33 милиона КМ што је добро, с обзиром на глобалну економску кризу. Наведени подаци су приказани у табели 1.

Вриједност укупног извоза у 2011. години је била 8.222,11 милиона КМ што је у односу на 2010. годину за 15,88% веће. Ово је највећа вриједност извоза у посматраном периоду. У 2009. години извоз је имао тенденцију пада у односу на претходну 2008. годину за 17,59%. Раст извоза у последње двије године је охрабрујући али још увијек је то врло мало јер је полазна основица ниска.

Увоз је у 2011. години такође порастао и износи 15.525,43 милиона КМ, што је за 14,02% више него у 2010. години. У 2011. години је увоз порастао за 10,21%, а извоз за 28,28% и покривеност увоза извозом је 52,99%, што је 0,88% више него у 2010. години када је покривеност била 52,11%.

У посматраном периоду 2005–2011. година покривеност увоза извозом је расла а најмањи проценат раста је у 2011. години у односу на претходну годину. Дефицит у 2011. години износи 7.303,32 милиона КМ и већи је у 2011. години за 782,62 милиона КМ у односу на 2010. годину кад је износио 6.520,70 милиона КМ. Покривеност увоза извозом је у БиХ још увијек на јако ниском нивоу и неопходно је да се држава укључи у стимулисање извоза преко давања подршке извозницима. Држава може да утиче и на структуру извоза и то првенствено улагањем у технологију (истраживачке центре) и образовање што ће имати за посљедицу иновативност, а тиме би се створили услови и за привлачење СДИ. Инвестиције би омогућиле отварање нових радних мјеста, а то би довело до раста БДП-а, што и јесте циљ коме треба тежити.

Табела 1: Спољнотрговинска размјена БиХ за период 2005–2011. година (у милионима КМ)

	Извоз		Увоз		Укупно		Дефицит	Покривеност увоза извозом у %
	Вриједност	Раст / пад у %	Вриједност	Раст / пад у %	Вриједност	Раст / пад		
2005.	3 783,20	-	11 180,80	-	14 964,00	-	-7 397,60	33,84
2006.	5 164,30	36,51	11 388,78	1,86	16 553,08	10,62	-6 224,49	45,35
2007.	5 936,58	14,95	13 898,24	22,03	19 834,83	19,83	-7 961,66	42,71
2008.	6 711,69	13,06	16 292,52	17,23	23 004,21	15,98	-9 580,83	41,19
2009.	5 531,20	-17,59	12 355,18	-24,17	17 886,38	-22,25	-6 823,98	44,77
2010.	7 095,50	28,28	13 616,20	10,21	20 711,71	15,80	-6 520,70	52,11
2011.	8 222,11	15,88	15 585,43	14,02	23 747,54	14,66	-7 303,32	52,99

Извор: ВНАС 2012

Свјетски економски форум (*World Economic Forum – WEF*) се од 1979. године бави анализирањем националних конкурентности и у првом је извјештају дата анализа 16 земаља.

Свјетски економски форум непрестано усавршава своју методологију за мјерење конкурентности ради одржавања корака са промјењивим међународним окружењем. До 2006. користили су индекс раста конкурентности, а у извјештају за 2006. годину користе нови индекс, индекс глобалне конкурентности (GCI). Статистички фактори конкурентности, који су укључени при рангирању, добијају се од најважнијих међународних и националних институција, а субјективни се добијају на бази процјене водећих пословних људи широм свијета.

Конкурентност се дефинише као сет институција, политика и фактора који одређују ниво продуктивности једне земље.

Економисти су се дуго бавили питањем шта је то што одређује конкурентност једне привреде, тј. богатство државе. Инсистирање на улагању у физички капитал и инфраструктуру проширило се у новије вријеме и на остале механизме као што су образовање и стручна обука, технолошка спремност, макроекономска стабилност, добро управљање, владавина права, транспарентност и добро функционисање институција, софистицираност предузећа, услови тражње, величина тржишта и др.

Индекс глобалне конкурентности чини преко 100 варијабли које су организоване у 12 стубова конкурентности, од којих сваки стуб репрезентује једно поље као важну детерминанту конкурентности:

1. институције (заштита својине, етика и корупција, независно судство, безбједност и сл.);
2. инфраструктура (жељезнички, ријечни, ваздушни транспорт, телекомуникациони систем, електрична мрежа);
3. макроекономија (јавни дуг, дефицит/суфицит биланса, инфлација, каматне стопе, девизни курс);
4. здравство и основно образовање;
5. високо образовање и усавршавање;
6. ефикасност тржишта роба (обезбеђење најбољег могућег окружења за размјену роба, овај стуб одређују здрави услови конкуренције, минимум државне интервенције, софистицираност купаца и њихови захтјеви);
7. ефикасност и флексибилност тржишта радне снаге;
8. софистицираност финансијских тржишта;
9. технолошка проходност;
10. величина тржишта;
11. пословна софистицираност (мреже и индустрије за подршку, софистицираност операција, процеса, производа и стратегија компанија) и
12. иновације (бројност научно-истраживачких института, улагања у истраживање и развој, сарадња универзитета и привреде у истраживањима, расположивост научника и инжењера, капацитет иновација, заштита интелектуалне својине и сл.).

Битно је нагласити да аутори овог индекса конкурентности истичу да ниједан од ових фактора сам не може допринијети већој конкурентности. Да би се повећала конкурентност неке земље, мора се повећати ранг већег броја стубова који чине индекс глобалне конкурентности.

Који су од стубова конкурентности важнији за конкурентност неке привреде, зависи од фазе развоја у којој се та привреда налази.

3.1. Фазе развоја и конкурентност привреде

Националним привредама и предузећима нису подједнако доступне све стратегије конкурентности. Према Пертеру, за формулисање националне стратегије конкурентности релевантна је класификација на три фазе у развоју привреде, које се управо разликују према основним изворима конкурентске предности и посљедично преовлађујућим начинима остваривања конкурентске позиције (Porter 2007, 7). Те фазе су: факторима вођена привреда, ефикасношћу вођена привреда и иновацијама вођена привреда. Оне су приказане у табели 2.

Привреди која се налази у фази *факторима вођеној привреди* главни фактори конкурентности су јефтина и необразована радна снага и природни ресурси. Предузећа се такмиче ниским цијенама и продајом основних производа, а ниска продуктивност има за посљедицу ниске зараде и низак животни стандард становништва. Конкурентност овдје зависи

од доброг функционисања јавних и приватних институција (стуб 1), одговарајуће инфраструктуре (стуб 2), стабилног макроекономског амбијента (стуб 3) и здравства и основног образовања (стуб 4).

Са већим степеном раста привреде и растом БДП по глави становника земље се помјерају у *ефикасношћу вођене привреде*. У овој фази привреде почињу да развијају ефикасније производне процесе и повећавају квалитет производа. Извори конкурентности се помјерају на високо образовање и усавршавање (стуб 5), ефикасност тржишта роба (стуб 6), ефикасност и флексибилност тржишта радне снаге (стуб 7), софистицираност финансијских тржишта (стуб 8), технолошка проходност (стуб 9) и величину тржишта (стуб 10). У овој фази се активности помјерају са физичких ресурса на знање. Држава мора да ради са приватним сектором, универзитетима и другим институцијама како би помогла стварању дубоких гранских кластера. Иако је у овој фази присутна ефикаснија производња, технологије долазе из иностранства. Технологије из иностранства долазе преко лиценци и заједничких улагања. Привреда БиХ се налази у фази ефикасношћу вођених привреда, са БДП-ом по глави становника од 4618 УСД што је приказано у табели 5.

Табела 2: Композиција три субиндекса глобалног индекса конкурентности

<i>I Основни захтјеви:</i>	Кључ за факторима вођене привреде
1. Институције	
2. Инфраструктура	
3. Макроекономска стабилност	
4. Здравство и основно образовање	
<i>II Ефикасност:</i>	Кључ за ефикасношћу вођене привреде
5. Високо образовање и стручна обука	
6. Ефикасност тржишта роба	
7. Ефикасност тржишта рада	
8. Развој финансијског тржишта	
9. Технолошка спремност	
10. Величина тржишта	
<i>III Иновације и софистицирани фактори:</i>	Кључ за иновацијама вођене привреде
11. Пословна софистицираност	
12. Иновативност	

Извор: WEF 2012

У трећој фази развоја привреде се помјерају у *иновацијама вођене привреде*. У овој фази развоја земље су у стању да обезбиједу већи ниво плата, већу продуктивност и већи животни стандард становништва. Извори конкурентности су пословна софистицираност (стуб 11) и иновативност (стуб 12).

Важност сваког појединачног стуба конкурентности зависи од степена економског развоја земље. Зато су стубови GCI организовани у три (3) субиндекса, а сваки је битан за поједину фазу развоја. За факторима вођене привреде је битан субиндекс основни захтјеви, за ефикасношћу вођене привреде битан је субиндекс ефикасност и за иновацијама вођене привреде битан је субиндекс иновације и софистицирани фактори (табела 1).

У табели 2 је у процентима изражен значај сваког субиндекса за поједине фазе економског развоја земље. Тако је за факторима вођене привреде значај субиндекса: основних захтјева је 60%, ефикасности 35% и иновације и софистицирани фактори 5%. За ефикасношћу вођену привреду, гдје спада и привреда БиХ, значај појединих субиндекса је сљедећи: основни захтјеви 40%, ефикасност 50% и иновације и софистицирани фактори 10%. Значај појединих субиндекса GCI за иновацијама вођене привреде је сљедећи: основни захтјеви 20%, ефикасност 50% и иновације и софистицирани фактори 30%.

За привреду БиХ која спада у ефикасношћу вођене привреде у структури GCI са 40% учествују основни захтјеви, са 50% ефикасност и са 10% иновације и софистицираност. У овој фази развоја највећи утицај има ефикасност коју чине високо образовање и стручна обука, ефикасност тржишта роба, ефикасност тржишта рада, развој финансијског тржишта, технолошка спремност и величина тржишта и ово су стубови на чијем бољем рангу треба инсистирати на овом нивоу развоја ако желимо напредак.

Неопходно је улагати у високо образовање и усавршавање (ранг 72) и повезивати високошколске установе са привредом и њеним потребама. Поред високог образовања и усавршавање је неопходно. У овој компоненти биљежимо благи напредак од 88. мјеста у 2010. години до 72. мјеста у 2012. години.

Табела 3. Значај субиндекса GCI за сваку фазу економског развоја земље

Значај	Основни захтјеви	Ефикасност	Иновације и софистицирани фактори
Факторима вођене привреде	60%	35%	5%
Ефикасношћу вођене привреде	40%	50%	10%
Иновацијама вођене привреде	20%	50%	30%

Извор: WEF 2012

Ефикасност тржишта роба (ранг 109) зависи од софистицираности купаца који могу стимулативно да дјелују на јачање конкурентске предности јер купци преферирају квалитет и иновације, што тјера предузећа да буду дјелотворнија на тржиштима. Овај стуб конкурентности биљежи напредак са 127. мјеста у 2010. години на 109. место у 2012. години. У условима глобалне кризе није увијек добро по сваку цијену смањивати потрошњу јер ће то довести до смањења тражње а купци постају мање захтјевни, што умањује ефикасност тржитих роба.

Ефикасност тржишта рада (ранг 99) обезбјеђује велику покретљивост радне снаге и лаке преласке из једне индустрије у другу, а то може само високо обучена радна снага. Овај стуб конкурентности биљежи пад ранга ако поредимо 2010. годину кад је био на 94. мјесту и 2012. годину када је пао на 99. мјесто. Овај показатељ указује да се мора дјеловати на поправљању квалитета и обуке радне снаге, како би она била иновативнија и мобилнија, што би могло привући стране инвеститоре.

Софистицираност финансијског тржишта (ранг 119) биљежи пад ранга 2012. године у односу на 2010. годину за шест мјеста. Финансијско тржиште у БиХ није ефикасно. Промети на тржиштима капитала преко двије постојеће безре су малог обима и нема развоја нових инструмената. Савремени начин пословања захтијева софистицирана финансијска тржишта која омогућавају да је капитал доступан за улагања у приватни сектор као и добар приступ кредитима из јаког банкарског сектора. Банкарски сектор мора бити поуздан и транспарентан, а финансијска тржишта требају закон о заштити инвеститора.

Технолошка проходност која се манифестује кроз куповину лиценци и страна улагања (ранг 68) биљежи раст ранга од седамнаест мјеста, са 85. мјеста у 2010. години на 68. место у 2012. години, што је и највећи раст ранга од стубова субиндекса ефикасности.

Величина тржишта (ранг 93) је стуб који се није мијењао у 2012. години у односу на 2010. годину. Тржиште БиХ је мало и ограничено, а повољна околност је отварање и излазак на глобално тржиште, што је појачало конкуренцију и на домаћем тржишту и тјера и домаћа предузећа на повећање конкурентности ако желе опстати. Сви напријед изнесени подаци су приказани у табели 7.

3.2. Рангирање земаља према БДП-у по глави становника

Свјетски економски форум врши рангирање степена економског развоја земље и према БДП по глави становника. По овом критерију БиХ је сврстана у ефикасношћу вођене привреде са БДП-ом по глави становника 4618 УСД (талела 5) што је у распону од 3000–9000 УСД. У исту групу су сврстане и Албанија, Бугарска, БЈР Македонија, Црна Гора, Румунија и Србија, док се Хрватска налази у групи земаља које су у транзицији из стања 2 у стање 3 (табеле 4 и 5).

Да бисмо видјели гдје се налази БиХ по БДП-у по глави становника, у табели 5 ћемо приказати пет земаља са највећим БДП-ом по глави становника, БиХ и земље окружења. Видимо да само Албанија у 2011. години има мањи БДП по глави становника од БиХ.

Словенија која је чланица Европске уније има више од пет пута већи БДП по глави становника.

Табела 4: Рангирање степена економског развоја земље у односу на доходак

Степен развоја националне привреде	БДП по глави становника у УСД
<i>Стање 1:</i> Факторима вођена привреда	Мање од 2000
Транзиција од стања 1 до стања 2	2000–3000
<i>Стање 2:</i> Ефикасношћу вођена привреда	3000–9000
Транзиција од стања 2 до стања 3	9000–17000
<i>Стање 3:</i> Иновацијама вођена привреда	Преко 17000

Извор: WEF 2012

Швајцарска која је прва земља по конкурентности има већи БДП по глави становника од БиХ за више од седамнаест пута. Земље из окружења, као Албанија, БЈР Македонија, Србија, Црна Гора, Бугарска и Румунија су по БДП-у по глави становника у распону од 3992 УСД колико има Албанија до 7317 УСД колико има Црна Гора, а и по конкурентности својих привреда су сличне БиХ и налазе се на зачељу колоне по рангу конкурентности по GCI. Хрватска од земаља западног Балкана има највећи БДП по глави становника 14457 УСД а и по ранг конкурентности по GCI 81. мјесто, а прати је Црна Гора са БДП-ом по глави становника од 7317 УСД а и по рангу конкурентности је 72. земља. Можемо закључити да земље које су боље рангиране имају и већи БДП по глави становника.

Табела 5: Изабране земље према висини БДП-а по глави становника у 2011. години

Изабране земље/привреде		БДП по становнику (УСД) изражено у ППС ¹
<i>Првих пет земаља према висини ДБП-а</i>		
1.	Луксембург	113.539
2.	Катар	98.329
3.	Норвешка	97.255
4.	Швајцарска	81.161
5.	Уедињени Арапски Емирати	67.008
<i>Босна и Херцеговина и земље окружења</i>		
	Словенија	24.533
	Чешка Република	20.444
	Хрватска	14.457
	Словачка Република	17.644
	Мађарска	14.050
	Пољска	13.540
	Румунија	8.863
	Црна Гора	7.317
	Бугарска	7.202
	Србија	6.081
	Македонија	5.016
	<i>Босна и Херцеговина</i>	<i>4.618</i>
	Албанија	3.992

Извор: WEF 2012

Треба тежити да се побољша ранг свих стубова GCI, како би се побољшао и ранг конкурентности привреде БиХ, што би привукло стране инвеститоре, повећало запосленост, повећало БДП по глави становника, а све то би довело већег стандарда становништва и благостања грађана БиХ. Повећање конкурентности привреде неке земље неминовно води повећању извоза, већој покривености увоза извозом, мањем дефициту. Повећање

¹ ППС – *Purchasing Power Standards*, Бруто домаћи производ изражен је кроз јединицу потрошачке (куповне) моћи. Изражавањем БДП у ППС елиминишу се разлике у нивоима цијена између земаља и калкулација по глави становника допушта компарацију економски значајних разлика између земаља у апсолутном износу.

конкурентности је последица повећане продуктивности предузећа, а предузећа су активни актери на глобалном тржишту. Већа продуктивност значи и већу конкурентност и постизање изнадпросјечних факторских доходака. Само предузећа чија је продуктивност већа од просјечне продуктивности гране могу бити конкурентна у дужем року и могу остварити изнадпросјечне дохотке по свим факторима.

3.3. Рангирање по глобалном индексу конкурентности

По рангирању Свјетског економског форума GCI за период 2012–2013. годину, Босна и Херцеговина је рангирана на 88. мјесто од 144 рангиране земље. Позиција БиХ је виша за 12 мјеста у односу на ранг у 2011–2012. године, када је била рангирана на 100. мјесто од 142 рангиране земље. Од земаља западног Балкана једино Србија има нижи ранг и то 95. мјесто, док је Црна Гора на 72. мјесту, Македонија 80. мјесту и Хрватска на 81. мјесту.

Табела 6: Рангирање према индексу глобалне конкурентности (GCI)

Земља/привреда	Рангирање према GCI у 2012. години (од 144 земље)	Рангирање према GCI у 2011 (од 142 земље)	Рангирање према GCI у 2010. години (од 139 земаља)
<i>Првих пет рангираних земаља</i>			
Швајцарска	1	1	1
Сингапур	2	2	3
Финска	3	4	7
Шведска	4	3	2
Холандија	5	7	8
<i>Земље западног Балкана</i>			
Црна Гора	72	60	49
БЈР Македонија	80	79	79
Хрватска	81	76	77
<i>Босна и Херцеговина</i>	88	100	102
Србија	95	95	96
Албанија	89	78	88

Извор: WEF 2010; 2011; 2012

Првих пет најконкурентнијих земаља према GCI су: на првом мјесту Швајцарска, друго мјесто је Сингапур, треће Финска, четврто Шведска и пето Холандија. Посматраћемо како су рангиране ове земље у последне три године и то је приказано у табели 5.

Прво мјесто као најконкурентнија земља у посматране три године држи Швајцарска, а на другом мјесту је прати Сингапур који је у 2011. поправио позицију за једно мјесто. Финска је са 7. мјеста у 2010. години прешла на 4. у 2011. и 3. у 2012. години. Шведска је пала за два мјеста у односу на 2010. годину, а Холандија је поправила позицију са 8. мјеста на 5. мјесто.

Добро рангирање ових пет најконкурентнијих доказује да добре институције, добар и стручан макроекономски менаџмент, високо квалитетне едукације, технологија и иновације на високом нивоу представљају успјешну стратегију за постизање високог нивоа међународне конкурентности. Привредне активности у овим земљама имају велику корист од високо развијених институција, које карактерише владавина права, ефикасан правни систем и транспарентност. Одлична инфраструктура је додатна позитивна карактеристика.

Ако посматрамо земље западног Балкана по рангу конкурентности како су рангиране по GCI у последне три године Црна Гора биљежи пад ранга конкурентности за 23 мјеста, и то са 49. мјеста (од 139 земаља) у 2010. години на 72. мјесто (од 144 земље) у 2013. години и то је највећи пад који биљежи једна земља западног Балкана. Следи је Хрватска која биљежи пад ранга у овом периоду за само 4 мјеста, затим Македонија са падом ранга за 2 мјеста и Албанија са падом од једног мјеста. Србија, у поређењу ранга од 2010. године кад заузима 96. мјесто у 2012. години биљежи раст само за једно мјесто и заузима 95. мјесто, што ако се има у виду већи број рангираних земаља и није неки раст. Само БиХ од земаља западног Балкана биљежи раст у посматраном период и то од 14 мјеста (табела 6).

Већ смо видјели да је БиХ за 2012–2013. годину рангирана на 88. мјесто по GCI, а сада ћемо видјети композицију три субиндекса и рангирање по овим критеријима конкурентности у

последња три периода (у табели 7). Видимо да је БиХ најбоље рангирана по стубовима здравље и основно образовање гдје је на 48. мјесту и по стубу технолошка проходност гдје је на 68. мјесту и то су стубови који су допринијели да БиХ буде у 2012. години рангирана на 88. мјесто. Најмањи ранг је постигнут по стубовима: софистицираност финансијског тржишта, ефикасност тржишта роба и пословне софистицираности. Ови стубови нам указују на највеће слабости и то су стубови на чијем побољшању треба радити.

Из приказаних података видимо да је БиХ поправила ранг на листи конкурентности свјетских привреда у односу на 2011. годину за 12 мјеста. У сва три субиндекса GCI је евидентно побољшање и то: субиндекс основни захтјеви је боље рангиран за 11 мјеста, па се са 92. мјеста помакао на 81. мјесто, субиндекс појачивачи ефикасности помакао са 102. мјеста на 97. мјесто и субиндекс иновације и софистицирани фактори се са 108. мјеста рангирао на 99. мјесто. Боље рангирање сва три субиндекса GCI је резултирало укупно бољим рангом привреде БиХ у 2012–2013. години.

Табела 7: Структура три субиндекса GCI и рангирање БиХ по овим критеријима конкурентности

Компоненте GCI – стубови конкурентности	Ранг		
	2012–2013. (144)	2011–2012. (142)	2010–2011. (139)
<i>Индекс глобалне конкурентности</i>	88	100	102
<i>I Основни захтјеви</i>	81	92	98
1. Институције	85	109	126
2. Инфраструктура	94	99	98
3. Макроекономија	97	88	81
4. Здравље и основно образовање	48	58	89
<i>II Појачивачи ефикасности</i>	97	102	100
5. Високо образовање и усавршавање	72	86	88
6. Ефикасност тржишта роба	109	115	127
7. Ефикасност и флексибилност тржишта радне снаге	99	85	94
8. Софистицираност финансијскиг тржишта	119	124	113
9. Технолошка проходност	68	73	85
10. Величина тржишта	93	97	93
<i>III Иновације и софистицирани фактори</i>	99	108	120
11. Пословна софистицираност	109	108	115
12. Иновације	80	104	120

Извор: WEF 2010; 2011; 2012

3.4. Одржива конкурентност

Више од три деценије Свјетски економски форум изучава конкурентност привреда. У извјештају за 2011–2012. годину прелиминарно се уводи индекс одрживе конкурентности (The sustainable Competitiveness Index –SCI). SCI је потребно рачунати за елементе који дугорочно одржавају висок ниво конкурентности привреде, друштва и околине. Овај индекс обухвата углавном све елементе који су већ обухваћени GCI, који су важни и краткорочно и дугорочно (нпр. управљање, образовање и здравство, инфраструктура, функционисање тржишта и иновативност), али прати такође и бројне додатне показатеље (демографију, друштвену кохезију и управљање окружењем). Можемо рећи да GCI представља краткорочни и средњерочни поглед будућности, док SCI представља дугорочни поглед у трајању од 20 година. Дугорочан приступ омогућава да говоримо о одрживости конкурентности.

Свих 12 стубова GCI су садржани у SCI, али су реорганизовани у 5 следећих субиндекса:

1. људски капитал,
2. тржишни услови,
3. технологија и иновативност,

4. политичко окружење и услови,
5. природно окружење.

Овом оквиру су додате бројне нове категорије које обухватају сљедеће битне области:

1. друштвена кохезија,
2. политика окружења,
3. ефикасност ресурса,
4. управљање обновљивим ресурсима,
5. погоршање околине.

Табела 8: Индекс одрживе конкурентности

Индекс одрживе конкурентности				
Људски капитал	Тржишни услови	Технологија и иновативност	Политичко окружење и услови	Природно окружење
Здравство и основно образовање	Ефикасност тржишта рада	Технолошка спремност	Иституције	Ефикасност ресурса
Високо образовање и стручна обука	Развој финансијског тржишта	Пословна софистицираност	Инфраструктура	Менаџмент обновљивих ресурса
Друштвена кохезија	Величина тржишта	Иновативност	Макроекономско окружење	Погоршање околиша
	Ефикасност тржишта роба		Политичко окружење	

Извор: WEF 2012

Мада су резултати SCI још увијек прелиминарни, овај индекс укључује нове факторе одрживе конкурентности. Док GCI покрива 142 земље у 2011. години, SCI покрива само 100 земаља за које су прикупљени подаци. Подаци за БиХ нису обрађивани.

Швајцарска веома добро котира према SCI као и према GCI. Швајцарска је добро оцијењена за политичке мјере окружења, управљање обновљивим ресурсима и ефикасно искоришћеним ресурсима у привреди. Нордијске земље су међу првих 10 рангираних према SCI (WEF 2012, 58).

У сљедећем дијелу ћемо анализирати конкурентност пет најбоље рангираних земаља и земаља западног Балкана по GCI.

4. КОНКУРЕНТНОСТ ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

4.1. Конкурентност мјерена по GCI

Пет најконкурентнијих земаља и земље западног Балкана по рангу како их је рангирао Свјетски економски форум, по GCI су приказане у табели 6. Прво мјесто већ три године држи Швајцарска, а на другом мјесту је Сингапур. Треће мјесто заузима Финска, затим је слиједе Шведска и Холандија.

Ових пет прворангираних земаља показује да добре институције и стручан и способан макроекономски менаџмент, заједно са квалитетним едукацијама и фокусом на технологију и иновацију, представљају успјешне стратегије за постизање конкурентности у глобалној привреди. Пословне активности у тим привредама имају велику корист и од развијеног институционалног оквира и одговорности унутар јавних институција, а није занемарљив ни утицај развијене инфраструктуре која олакшава комуникације.

Најконкурентнија привреда Швајцарске је по ДБП-у по глави становника на четвртом мјесту у 2011. години са 81.161 УСД по глави становника. Ако посматрамо првих десет земаља по величини ДБП-а по глави становника видимо да су све рангиране међу првих петнаест најконкурентнијих привреда осим Луксембурга који је рангиран на 22. мјесто и Уједињених Арапских Емирата који су рангирани на 24. мјесто по конкурентности (табела 9), што указује

на уску повезаност БДП-а по глави становника, тј. зависност благостања становништва неке земље и њене конкурентности на међународном тржишту. Из овог слиједи: ако повећамо конкурентност привреде неке земље то ће за последицу имати раст БДП-а по глави становника, а то води већем стандарду становника. Значај конкурентности како предузећа тако и привреде је велики и пресудан на глобалном тржишту и зато ако не желимо изгубити утакмицу неопходно је поправљати ранг конкурентности привреде БиХ, како на макроплану тако и на микроплану.

Табела 9: Ранг земаља по БДП-у по глави становника и по рангу конкурентности у 2012. год.

Ранг по БДП-у по становнику	Изабране земље/привреде	БДП по становнику (УСД) изражено у ППС	Ранг земље/привреде по GCI у 2012. год.
1	Луксембург	113.533	22
2	Катар	98.329	11
3	Норвешка	97.255	15
4	Швајцарска	81.161	1
5	Уједињени Арапски Емирати	67.008	24
6	Аустралија	65.477	20
7	Данска	59.928	12
8	Шведска	56.956	4
9	Канада	50.436	14
10	Холандија	50.355	5

Извор: WEF 2012

Од земаља западног Балкана најбоље рангирана је Црна Гора на 72. мјесту, БЈР Македонија на 80. мјесту, а слиједе их Хрватска на 81. мјесту, БиХ на 88. месту и Србија на 95. мјесту као најслабије рангирана земља западног Балкана (табела 6).

Ако посматрамо земље западног Балкана по рангу конкурентности како су рангиране по GCI у последне три године, Црна Гора биљежи пад ранга конкурентности за 23 мјеста и то са 49. мјеста (од 139 земаља) у 2010. години на 72. мјесто (од 144 земље) у 2012. години и то је највећи пад који биљежи једна земља западног Балкана. Слиједи је Хрватска која биљежи пад ранга у овом периоду за само 4 мјеста, затим БЈР Македонија са падом ранга за 2 мјеста и Албанија са падом од једног мјеста. Србија у поређењу ранга од 2010. године, кад је заузимала 96. мјесто, у 2012. години биљежи раст само за једно мјесто и заузима 95. мјесто што, ако се има у виду већи број ранжираних земаља, и није неки раст. Само БиХ од земаља западног Балкана биљежи раст у посматраном период и то од 14 мјеста (табела 6).

Поред рангирања које врши Свјетски економски форум рангирајући по GCI занимљиво је посматрати рангирање земаља западног Балкана по лакоћи пословања, како рангирање врши Свјетска банка.

4.2. Лакоћа пословања

Девети годишњи извјештај Свјетске банке „*Doing Business 2012*“ којим банка рангира земље по основу прописа који унапређују пословне активности или их ограничавају, обухвата рангирање 183 земље. Приликом рангирања су посматрани прописи који регулишу 11 пословних фаза и то: покретање предузећа, добијање грађевинских дозвола, добијање електричне енергије, регистрација власништва, добијање кредита, заштита инвеститора, плаћање пореза, прекогранична трговина, провођење уговора, затварање предузећа и запошљавање радника. У овогодишње рангирање није укључен критериј запошљавање радника.

Од 183 земље које су обухваћене овим извјештајем у 125. земаља су спровеле 245 реформи, највише у области покретања предузећа, добијања кредита, плаћања пореза, затварања предузећа, регистрације власништва и прекограничне трговине. Највише реформи провеле су земље источне Европе и централне Азије. Листа десет прворанжираних се није промијенила, тако да је и даље по лакоћи пословања прворанжирани Сингапур, а слиједе га САД, Норвешка и Ирска (*Doing Business 2012*, 14).

Ако поредимо прворангиране земље по лакоћи пословања са њиховим рангом по GCI, видимо да је Сингапур и по GCI другорангирана земља, САД су на 7. мјесту, Норвешка је на 15. мјесту, и Ирска је на 27. мјесту. Очито је да постоји уска повезаност лакоће пословања у некој земљи и конкурентности њене привреде, јер земље које су високо рангиране по лакоћи пословања су и високо рангиране по GCI. У претходном дијелу смо видјели да је ранг конкурентности управо пропорционалан БДП-у по глави становника, а сад видимо да ранг лакоће пословања прати ранг конкурентности. Из овог се може закључити да високо рангиране привреде по GCI и по лакоћи пословања су и привреде са високим БДП-у по глави становника што је условљено ниском стопом незапослености.

У новом извјештају Свјетске банке о лакоћи пословања 2012. БиХ је заузела 125. мјесто. Од укупно рангиране 183 земље у извјештају за 2011. годину БиХ је била рангирана на 110. мјесто. Међутим, због промјена у методологији у три индикатора (плаћање пореза, добијање кредита и издавање грађевинских дозвола) и укључивањем новог индикатора (добијање прикључка за електричну енергију), Свјетска банка је извршила ревизију извјештаја за 2011. годину по коме БиХ заузима 127. мјесто, што значи да је 2012. године поправила ранг за 2 мјеста.

Табела 8: Лалоћа пословања БиХ по индикаторима у 2012. години

Лакоћа пословања	Doing Business 2012.	Doing Business 2011.	Промјене у рангу
Doing Business	125	127	+2
Покретање предузећа	162	161	-1
Добијање грађевинске дозволе	136	173	+10
Добијање електричне енергије	157	157	0
Регистрација власништва	100	101	+1
Добијање кредита	67	64	-3
Заштита инвеститора	97	93	-4
Плаћање пореза	110	108	-2
Прекогранична трговина	108	109	+1
Провођење уговора	125	125	0
Затварање предузећа	80	78	-2

Извор: FIPA 2012

5. ЗАКЉУЧАК

Предмет анализе овог рада је конкурентност са нагласком на конкурентност привреде БиХ и упоредна анализа конкурентности привреде БиХ и земаља западног Балкана. Полазна теза рада је да низак ранг конкурентности привреде БиХ има за посљедицу низак ниво БДП-а по глави становника и високу стопу незапослености. Кроз рад је доказано да земље које су високо рангиране по GCI и по лакоћи пословања имају и висок БДП по глави становника, а то значи и малу стопу незапослености. Висок ниво БДП-а по глави становника и мала стопа незапослености воде добробити већине становништва.

Друга теза је била: уколико успијемо поправити ранг конкурентности привреде БиХ, то би довело до већег извоза, а самим тим и до већег броја радних мјеста што би за посљедицу имало већи БДП по глави становника и раст стопе запослености. Да би дошло до повећања ранга конкурентности, неопходно је поправити ранг свих стубова GCI и побољшати индикаторе лакоће пословања. Конкурентност привреде неке земље је директно везана за извоз на свјетско тржиште. На свјетском тржишту се појављују предузећа. Предузећа која остварују продуктивност већу од просјека гране су конкурентна на свјетском тржишту и могу остварити натпросјечне дохотке по свим факторима производње. Натпросјечни дохоци ће довести до повећања БДП-а по глави становника, а повећан извоз ће довести до потребе отварања нових радних мјеста, до нових инвестиција. Конкурентније привреде подстичу и иновативност и технолошки напредак, а то привлачи стране инвеститоре. Више инвестиција значи више радних мјеста и већи БДП, а то води већој добробити свих становника неке земље.

ЛИТЕРАТУРА

- Kovačević, Radovan.** 2003. *Ekonomski odnosi Jugoslavije sa inostranstvom*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Kovačević, Mladen.** 2002. *Međunarodna trgovina*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Paraušić, Vesna i Drago Cvijanović.** 2012. *Konkurentnost privrede Srbije mjerena indeksima konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma*. Preuzeto 1. 11. 2012. <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0352-5732/2007/0352-57320723155P.pdf>.
- Porter, Michael E.** 1985. *Competitive Advantage*. New York: Fre Press.
- Porter, Michael E.** 1990. *The Competitive Advantage of Nations*. Boston: Harvard Business Scholl Press.
- Porter, Michael E.** 1994. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Fre Pres.
- Porter, Michael E.** 2004. *Global Competitiveness Report 2003–2004*. New York: World economic Forum, Oxford University Press.
- Porter, Michael E.** 2007. *Global Competitiveness Report 2006–2007*. New York: World Economic Forum, Oxford University Press.
- Porter, Michael E.** 2008. *The five competitive forces that shape strategy*. Harvard: Busines Review.
- Тепавчевић, Јелица.** 2008. *Konkurentnost kao faktor položaja preduzača na svjetskom tržištu – magistarski rad*. Istočno Sarajevo: Ekonomski fakultet Istočno Sarajevo.
- Todorović, Jovan i Dragan Đuranović.** 2005. *Identifikovanje konkurentne sposobnosti kao komponenta procjene preduzeća*, Zbornik radova Finansijsko-računovodstvena profesija u reformi poreskog sistema. 243–256. Teslić: Savez računovođa i revizora Republike Srpske.
- WEF.** 2010. *Global Competitiveness Report 2010–11*. Geneva
- WEF.** 2011. *Global Competitiveness Report 2011–12*. Geneva
- WEF.** 2012. *Global Competitiveness Report 2012–13*. Geneva
- Internet izvori:
- CBBH.** 2012. Godišnji izvještaj za 2011. godinu. Pristupljeno 15. septembra http://www.cbbh.ba/files/godisnji_izvjestaji/2011/GI_2011_sr.pdf.
- BHAS.** 2012. Pristupljeno 15. septembra http://www.bhas.ba/?option=com_publicacija&id=2&lang=ba.
- BHAS.** 2012. Pristupljeno 15. septembra http://www.bhas.ba/?option=com_publicacija&id=2&lang.
- Doing Business.** 2012. Pristupljeno 15. septembra <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB12-FullReport.pdf>.
- Fipa.** 2012. Pristupljeno 15. septembra http://www.fipa.gov.ba/doc/web_dokumenti/DOING%20%20BUSINESS%202012.pdf.